

УДК 658.15

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЙОГО СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ

Івченко Л.В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті розглянуто різні підходи до визначення сутності власного капіталу. Відображено сучасний погляд на сутність власного капіталу та узагальнено дане поняття. Досліджені складові власного капіталу та їх призначення. Розглянуто основні проблеми формування окремих складових власного капіталу підприємства. На основі аналізу основних підходів до класифікації власного капіталу представлена узагальнена класифікація його складових.

Ключові слова: власний капітал, статутний капітал, резервний капітал, капітал в дооцінках, нерозподілений прибуток, непокритий збиток, вилучений капітал, неоплачений капітал.

Постановка проблеми. Капітал – одна з найбільш використовуваних економічних категорій, що є базою створення і розвитку підприємства та у процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу.

Кожна облікова категорія має власну еволюцію розвитку без будь-якого «класичного підходу». Тобто поява в бухгалтерській термінології тих чи інших понять носить не суб'єктивний, а об'єктивний характер, в основі якого лежить узагальнення багатовікової практики бухгалтерського обліку. Причому особливо чітко це проявилось на прикладі такої фундаментальної категорії, як «власний капітал», тому що вона залишається для економістів неоднозначною та суперечливою і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриттям економічної сутності капіталу займалися представники різних економічних шкіл

та напрямів, намагаючись знайти закони походження та розподілу суспільного багатства.

Проблеми обліку й аналізу формування та змін власного капіталу завжди були в центрі уваги економістів. Проте у працях учених не склалося єдиної думки щодо природи поняття «власний капітал», особливо – у обліковому аспекті. Дослідженнями проблем обліку та аналізу формування і змін власного капіталу займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені та науковці, як: Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, О.О. Канцуров, Г.Г. Кірейцев, В.В. Ковальов, М.І. Кутер, Г.В. Нашкерська, В.Д. Новодворський, В.Ф. Палій, І.Р. Поліщук, М.С. Пушкар, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, В.Г. Швець та ін. Аналізуючи останні публікації, можна виділити зарубіжних вчених, що займалися проблемою власного капіталу, серед них Ж. Андре, Ануфрієв В.Е., Л. Батардон, Ф. Беста, Бугайова А.В., П. Герстнер, Дюмарше Ж.Б., Литньова Н.А., Ф. Ляйтнер, Медведєв М.Ю., В. Рігер, Ж. Ришар та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ряд питань стосовно економічної сутності та особливостей формування власного капіталу вимагають нового осмислення та вирішення в теорії і практиці фінансового менеджменту.

Мета статті. Дослідження теоретичних і практичних аспектів економічної сутності й особливостей формування власного капіталу підприємства та його структури; пошук таких складових власного капіталу, які найбільш

Таблиця 1

Систематизація поглядів на поняття «капітал» у ретроспективі економічних відносин

Економічна школа	Представник	Визначення капіталу
Античність	Аристотель (384-322 рр. до н.е.)	Джерело накопичення багатства.
Меркантилісти	Т. Ман (1571-1641)	Абсолютна форма багатства.
Фізіократи	Ф. Кене (1694-1774)	Сума грошей, авансована у виробництво.
Класична економічна школа	У. Петі (1623-1687)	Грошова вартість.
	А. Сміт (1723-1790), Д. Рікардо (1772-1823)	Капітал як накопичений запас (частина багатства), необхідний для подальшого виробництва з метою отримання прибутку.
	Ж.Б. Сей (1767-1832)	Фактор, що створює вартість.
	Н.Г. Чернишевський (1828-1889)	Матеріальні цінності, спрямовані на виробництво.
Марксизм	К. Маркс (1818-1883)	Капітал – це само зростаюча вартість у власності роботодавця; це сутність, що проявляється в русі, у взаємодії уречевлених засобів виробництва з живою працею.
Новітня школа	І. Шумпетер (кінець XIX-поч. XX ст.)	Визначав капітал як «фонд купівельної сили», за рахунок якого придбаються засоби виробництва з метою якісного розвитку суспільства.
Австрійська школа	Е. Бем-Баверк (1851-1919)	Засоби існування, що авансуються робочим.
	К. Менгер (1840-1921)	Економічні блага, що спрямовані на майбутнє, беруть участь у виробництві і є джерелом доходу.
Неокласична школа	А. Маршал (1842-1924)	Призначений для торгівельно-промислових цілей і є фактором виробництва. Розглядав капітал на макро- (капіталом є вся сукупність засобів виробництва, забезпечена ресурсами праці та землі) та мікрорівнях (капітал – це частина багатства власника, яка може бути ним використана для отримання доходу).
	П. Самуельсон (1915)	Ресурс довготривалого користування, створений з метою виробництва.
	І. Фішер (кінець XIX-XX ст.)	Капітал як запас багатства у певний час, як здатність багатства і власності приносити їх власнику постійний дохід у вигляді «потоків послуг».
Кембриджська школа	Дж. Робінсон (1903-1983)	Гроші, універсальний товар ділового світу.
Сучасні економісти	А.М. Румянцев	Відносини експлуатації.
	А.С. Булатов, К.А. Раїцький	Блага, що використовуються як ресурс у подальшому виробництві.
	А.В. Парамонов	Засоби виробництва, що приносять додану вартість.
	П. Бурд'є	Ресурс, що конвертується у гроші та інституалізується у формі прав власності.
	І.О. Бланк	Накопичений запас економічних благ у грошовій та товарній формі, що беруть участь у економічному процесі як інвестиційний ресурс та фактор виробництва.

Джерело: [1]

Таблиця 2

Підходи до визначення сутності капіталу за В.Д. Базилевичем

Назва підходу	Характеристика
Предметно-функціональний	Нагромаджена праця, призначена для подальшого виробництва або продажу з метою одержання доходу. Аналіз капіталу як фактора виробництва, що впливає на результати підприємницької діяльності і приносить дохід власнику.
Соціально-економічний	Економічна категорія – специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов. Прагнення охарактеризувати суспільно-економічну сутність капіталу в органічному взаємозв'язку з економічними відносинами.
Грошовий	Фінансовий ресурс, що приносить дохід власнику у вигляді процентів.
Часова концепція	Заснована на порівнянні корисності благ та виведенні доходу з певних властивостей останнього. Згідно з цим підходом цінність теперішніх благ (за незмінності їхніх умов) завжди перевищує цінність таких самих благ у майбутньому. Відтак дохід на капітал має місце за умови обміну товарів поточного і майбутнього споживання.
Трактування капіталу як певного вкладання	Забезпечує дохід власнику незалежно від сфери застосування чи характеру діяльності.

Джерело: [2]

розкривали його сутність є метою наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Основні підходи до теоретичного осмислення сутності капіталу можна узагальнити в історичній ретроспективі, визначивши основні позиції провідних вчених-економістів щодо цієї категорії (табл. 1).

Проаналізувавши представлені положення, можна дійти висновку, що майже усі мислителі в економіці визначають капітал як певне реальне майно, здатне створювати нові товари й приносити дохід його власнику.

Видатний вчений В.Д. Базилевич у своїй книзі «Економічна теорія: Політекономія» відобразив різні підходи до визначення сутності капіталу, які сформувалися в ході історичного розвитку економічної науки [2, с. 290–292] (табл. 2).

В результаті дослідження зазначених підходів, відповідно таблиці 2, можна визначити, що усі розглянуті підходи загалом можна охарактеризувати як політекономічні.

У сучасних умовах господарювання фактор виробництва «капітал» виступає як виробничий і інвестиційний ресурс, джерело доходу, об'єкт управління і формування, об'єкт власності, купівлі-продажу і тимчасової переваги, носій факторів ризику і ліквідності. Основними складовими капіталу в сучасних умовах виступає фізичний, фінансовий та інтелектуальний капітал.

Видатний вчений І.А. Бланк визначає: власний капітал – це загальна вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування його активів [3, с. 455].

Професор, д.е.н. Ф.Ф. Бутинець наводить декілька визначень поняття «власний капітал». Зокрема, у своїй праці «Бухгалтерський фінансовий облік», вчений трактує власний капітал як загальну вартість засобів підприємства, необхідних для здійснення ним виробничої або іншої комерційної діяльності [4, с. 712].

Такі автори літературних джерел, як А.Г. Загородній [5], Г.Г. Кірейцев [6], О.О. Терещенко [7] наводять наступне визначення: власний капітал – це фінансові засоби, надані в розпорядження підприємства; джерело отримання майна.

В.В. Сопко визначає власний капітал як вартісний вираз права особи на засоби підприємства [8, с. 210], тобто автор наголошує на правову сторону досліджуваної економічної категорії.

Н.М. Ткаченко у своїй роботі під назвою «Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України» надає наступне визначення: власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [9, с. 544]. Даний підхід щодо визначення сутності поняття «власний капітал» підтримують багато інших авторів, зокрема і Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній, Пушкар М.С. та інші.

Отже, серед авторів немає єдиної точки зору щодо визначення поняття «власний капітал». Ця економічна категорія може розглядатись і як сукупність ресурсів, що виражають вартість активів, і як само зростаюча вартість, і як зобов'язання перед власниками.

В Україні економічна сутність власного капіталу висвітлюється в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «За-

гальні вимоги до фінансової звітності». Згідно НП (С)БО 1, власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [10].

В міжнародних стандартах бухгалтерського обліку не використовується такий термін як «власний капітал», еквівалентом до нього в зарубіжній практиці є поняття «чисті активи» (net assets).

Виходячи з вищеведеного, за основу бухгалтерського трактування сутності категорії «власний капітал» слід прийняти не окрему характеристику капіталу, а його системні властивості, що проявляються через функції, які виконують окремі складові елементи власного капіталу. Тому окремого розгляду потребує питання складових частин власного капіталу.

Структуру власного капіталу можна представити різними шляхами, залежно від того, як трактується природа самого капіталу.

Слід зазначити, що сума власного капіталу – це абстрактна вартість майна, вона не є ні поточною ринковою, ні іншою оцінкою підприємства для його власників, тобто не відображує поточну вартість прав власників фірми. На величину власного капіталу суттєво впливають складові облікової політики підприємства, що стосуються обраних принципів, методів і процедур для визнання та оцінки елементів та статей балансу, зокрема його активів та зобов'язань. Водночас власний капітал є основою для початку і продовження господарської діяльності будь-якого підприємства, одним із найістотніших і найважливіших показників. Власний капітал – це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками (учасниками), накопичені впродовж строку існування підприємства суми реінвестованого чистого прибутку, а також дарчий капітал.

В економічній літературі існує і ряд підходів до визначення структури власного капіталу.

Зокрема, Ф.Ф. Бутинець приводить класифікацію власного капіталу за формою та рівнем відповідальності:

1. За формою: інвестований капітал – сума простих і привілейованих акцій за їх номінальною вартістю; додатково вкладений капітал; подарований капітал – безоплатно отримані активи, безповоротна допомога; нерозподілений прибуток – частина прибутку, отриманого внаслідок ефективної діяльності підприємства, яка не була розподілена між акціонерами, власниками, а реінвестована у підприємство.

2. За рівнем відповідальності: статутний капітал – його сума визначена в установчих документах і підлягає обов'язковій реєстрації в Єдиному державному реєстрі підприємств, організацій; додатковий капітал – незареєстрований капітал, тобто додатково вкладений капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток тощо [4].

За діючим Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», власний капітал включає такі структурні елементи: зареєстрований (пайовий) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток (непокритий збиток); непоплачений капітал та вилучений капітал [10].

Проаналізувавши основні підходи до класифікації власного капіталу, пропонуємо узагальнену класифікацію його складових.

Зареєстрований (пайовий) капітал – це юридично оформлена, офіційно об'явлена й належним чином зареєстрована частина внесків власників до капіталу підприємства. Він включає статутний капітал господарських товариств, державних і комунальних господарств та пайовий капітал.

Статутний капітал – це організаційно-правова форма капіталу, величина якого визначається установчими документами господарюючого суб'єкта згідно з чинним законодавством. Це сукупність внесків засновників в майно, виражених у грошовому вимірнику, при створенні підприємства для забезпечення його статутної діяльності.

Законодавство України передбачає мінімальні обсяги статутних капіталів, нижче від яких державна реєстрація підприємства не допускається.

– Пайовий капітал. Цей вид капіталу використовують кредитні спілки, підприємства споживчої кооперації та інші колективні підприємства, у яких в установчих документах фіксуються внески засновників у вигляді паїв, пайових внесків. Пайовий капітал складається з суми пайових внесків усіх членів спілки, як індивідуальних так і колективних.

Друга група елементів власного капіталу – накопичений капітал – формується внаслідок діяльності підприємства.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – це чистий фінансовий результат діяльності підприємства після виплати доходів власникам та формування резервного капіталу.

– Резервний капітал. Невід'ємним елементом власного капіталу в усіх господарських товариствах згідно з чинним законодавством є наявність резервного капіталу. Ст. 87 Господарського кодексу України передбачено створення резервного капіталу в розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 15% статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5% суми чистого прибутку [11].

– Неоплачений капітал. Даний вид капіталу притаманний тим підприємствам, у яких є в на-

явності статутний або пайовий капітал. Він виникає завдяки тому, що згідно законодавства підприємство може розпочати свою діяльність маючи в наявності не повністю сформованими вказані види капіталу. Цей вид капіталу являє собою суму боргових вимог до засновників стосовно внесків до статутного капіталу.

– Вилучений капітал – це фактична собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених акціонерним товариством у його учасників. Цей вид капіталу притаманний корпоративним підприємствам. Акціонерне товариство має право викупити в акціонера оплачені ним акції. Акції викупуваються з метою їх наступного анулювання або перепродажу, чи поширення серед інших осіб. Вилучений капітал являє собою фактичну собівартість викуплених акцій власної емісії. Викуплені акції мають бути реалізовані чи анульовані протягом року. В цей період розподіл прибутку акціонерного товариства здійснюється без врахування викуплених власних акцій.

Висновки і пропозиції. Отже, власний капітал – це власні джерела підприємства, внесені його засновниками, або суми реінвестованого чистого прибутку, які використовуються для формування активів підприємства у грошовій або матеріальній формі.

Наявність або відсутність того чи іншого елементу власного капіталу у його структурі залежить, в першу чергу, від організаційно-правової форми підприємства, а для приватних за формою власності підприємств ще й від належності до тієї чи іншої групи. Крім того, на структуру власного капіталу впливають також вимоги законодавства щодо реєстрації внесків учасників. Відповідно до цих вимог і виділяється статутний капітал (або пайовий), реєстрація якого є обов'язковою, та інший капітал, який не підлягає реєстрації.

Процес формування власного капіталу супроводжується рядом проблем, що впливає на управлінський аспект фінансових рішень на підприємстві. Визначені проблеми потребують подальшої детальної розробки як в теорії, так і в практиці фінансового менеджменту та можуть бути вирішені лише за умови вдосконалення чинного законодавства.

Список літератури:

1. Варичева Р. В. Власний капітал: функціональний підхід до трактування сутності, напрями класифікації у вітчизняній та зарубіжній практиці / Р. В. Варичева // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2 (52). – С. 37-42. – Режим доступу: http://nvunfu.esy.es/Archive/19_5/146_Wiwczar_19_5.pdf
2. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид. – К.: Знання-Прес., 2008. – 719 с.
3. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: навчальний курс / І. А. Бланк. – 2-е вид, перероб. і доп. – К.: Ельга, Ника – Центр, 2004. – 656 с.
4. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
5. Загородній А. Г. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: навч. посіб. / А. Г. Загородній, Г. О. Партич. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 327 с.
6. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: Навч. посібник / За ред. проф. Г. Г. Кірейцева. Вид. третє, перероб. і доп. – К.: ЦНЛ, 2004. – 531 с.
7. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. – КНЕУ, 2003. – 554 с.
8. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): Навч. Посібник. – К. Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
9. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. – 3-тє вид. допов. і перероб. – К.: Алерта, 2008. – 926 с.

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, Затверджене наказом Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]: від 07.02.2013 р. № 73, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 28 лютого 2013 р. № 336/22868 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/page>
11. Господарський кодекс України № 436-15, поточна редакція від 02.10.2011 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

Ивченко Л.В.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

СОБСТВЕННЫЙ КАПИТАЛ: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ЕГО СУЩНОСТЬ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ

Аннотация

В статье рассмотрены различные подходы к определению сущности собственного капитала. Отражен современный взгляд на сущность собственного капитала и обобщено данное понятие. Исследованы составляющие собственного капитала и их назначение. Рассмотрены основные проблемы формирования отдельных составляющих собственного капитала предприятия. На основе анализа основных подходов к классификации собственного капитала представлена обобщенная классификация его составляющих.

Ключевые слова: собственный капитал, уставный капитал, резервный капитал, капитал в доценках, нераспределенная прибыль, непокрытый убыток, изъятый капитал, непоплаченный капитал.

Ivchenko L.V.

Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

NET WORTH: IT'S ESSENCE AND COMPONENTS

Summary

In this work different approaches to definition of the essence of net worth are reviewed. The current view of the nature of equity is reflected and its concept is generalized. It's researched components and their purpose. The main problem of the formation of separate components of equity of the company is examined. Based on the analysis of the main approaches to the classification of the net worth general classification of its components is presented.

Keywords: net worth, authorized capital, reserved capital, accessory capital, retained earnings, uncovered loss, withdrawn capital, unpaid capital.